

Preprosti motivi se Salviniju radi izborno prelijejo v njegovo materinščino; tako Vide Tauferjeve »Srečanje s smrtjo« (str. 94). Pogovor o knjigi s turinjskim slovstvenikom Mussom, ki je izražal svoje vtise brez poznavanja izvirnikov, me je v tem še potrdil. Če je to Salvinijev prvi poskus, bi bilo vsekakor želeli, da se iz njega razvije obširnejše seznanjanje italijanske javnosti z našimi slovstvenimi deli.

Andrej Budal

Miško Kranjec: Kapitanovi. Roman. Izdala in založila Slovenska matica. V Ljubljani 1938. — »Kapitanovi«, Kranjčeva deseta, jubilejna knjiga, so starejši tekst, ki ga je avtor za to izdajo na novo predelal. Treba je že koj skraja poudariti, da imamo opraviti z enim boljših Kranjčevih spisov, ki mu pritiče tudi vidno mesto med deli naše mlajše proze. Med Kranjčevimi tremi dosedanjimi romani more vzdržati primerjavo s »Kapitanovimi« kvečemu »Os življenja«. Roman bo občinstvo brez dvoma ugodno sprejelo.

Vendar je oceno te knjige skorajda težko pisati, težko je namreč ob njej povedati o pisatelju kaj bistveno novega. Kajti »Kapitanovi« niti vsebinsko niti oblikovno ne prestopajo mejá dosedanjega Kranjčevega dela in kažejo vse vrline, a nič manj tudi vse napake njegovega pripovedništva. Dejstvo, da se te napake že v dokajšnjem številu njegovih spisov trajno ponavljajo, da včasih celó ni opaziti, da bi kaj prida nazadovale, je naša kritika že prenekaterikrat s skrbjo naglaševala. Kranjec se je pojavil v slovenski književnosti kot razmeroma že dokaj zgrajena pisateljska osebnost; nenavadno naglo je izoblikoval svoje zmožnosti do precejšnje popolnosti in zelo izrazite svojstvenosti, postal je malone čez noč naš prvi pripovednik mlajšega rodu — a se je potlej v okviru te svoje izvirnosti nekam prehitro in v nekoliko prehudi meri ustalil. Teh reči bi gotovo ne bilo treba tako poudarjati, če bi ne šlo za pisatelja, ki je vzbudil toliko upov in pričakovanj, in za mladega človeka, ki si menda ne bi smel dovoliti ustaljenja na neki doseženi stopnji. Zakaj Kranjec napreduje zadnja leta nekako enostransko; nemara bi ne bilo pretirano trditi, da zadeva njegov razvoj bolj tehnično plat pisateljskega posla kakor pa njegovo bistvo. Kranjec obvlada s čedalje manj vidnim naporom in z vse očitnejšo spretnostjo oblikovne zakone svoje stroke, sredstva novele ali romana, se vsaj glede vprašanja, kako opisati, kako umetniško oživiti ta ali oni dogodek, to ali ono osebnost, vedno bolj razume na svoj »métier«; a nekam poredko nas zadnji čas preseneča — in presenečati, to je dar in znamenje velikih mojstrov — z novimi potezami, z umetniškimi »iznajdbami« tiste vrste, v katerih začuti bralec suvereni prijem ustvarjalne roke, ki mu zapre sapo, ga osvoji in omami, ga v tolikšni meri podredi umetnikovi hipnozi, da se s slastjo odpove sleherni kritični volji, prizna pisateljevo poustvarjanje življenja za življenje samo ter verjame njegovi izmišljeni zgodbi naivno in zvesto kakor otrok. Nikoli mi ne bo obledel v spominu Tolstojev opis justifikacije v »Vojni in miru«, tista porazna lapidarnost, s katero je romanopisec ujel skozi oči omamljenega, le napol navzočega Bezuhova ves prizor le v nekaterih bežnih, a prav zato tem pretresljivejših podrobnostih: francoski vojaki, ki blede in s trepetajočimi čeljustmi »nekaj delajo« okoli jame — vse je komaj napol izgovorjeno, komaj nakazano, in vendar bi bilo skoraj nemogoče prepričevalneje popisati grozo premišljenega prelivanja nedolžne človeške krvi. Ne verjamem pa, da je takšno mojstrstvo zmeraj in izključno le stvar hipnega »intuitivnega« prebliska, stvar »navdiha«, ki naj bi ustvarjal docela mimo človekove volje, misli in zavesti. Saj je znano, kako neusmiljeno so veliki pisatelji tlačanili na svojih stvaritvah. »Intuicija« vé, koga naj obišče«, pravi ruski literarni teoretik Polonski, intui-

cija je zgolj »končni, zaključni moment dolgega miselnega procesa, dolgotrajnega dela zavesti.« Kranjcu glede same delavnosti resda ni mogoče ničesar očitati; saj mu je kritika že večkrat oponesla, da proizvaja preveč in prenašlo. Pač pa razodeva njegovo delo — in nič manj tudi pričujoči roman — neko nevarno miselno nesktrbnost, neko nedostatno težnjo, izživeti vedno in povsod maksimum svojih sil, prav vseh 100% svoje stvariteljske kapacitete, ne dati nikdar niti za kanček manj od tega, kar si zmožen dati.

Kakor že nekateri Kranjčevi spisi, kažejo tudi »Kapitanovi« to preočitno lagodnost v dveh smereh. Neprijetno učinkuje pomanjkanje smisla za drobno filigransko delo, pisateljevo vse preskromno hotenje, izdelati sleherno stvaritev ne samo v celoti, marveč jo do skrajne možnosti izpiliti tudi v vseh podrobnostih. V to poglavje spadajo že znani, nemalokrat ponovljeni očitki: ohlapnost formulacij, ki mejí mnogokdaj že na površnost, in stilistična mlahavost (v čemer pa »Kapitanovi« vendar prednjačijo »Prostoru na soncu«, ki sem in tja skoraj vzbuja vtis, kakor bi dajal Kranjec svoja dela v tisk že v konceptu). Moti tudi nemogoča interpunkcija. Kar pa se ravno v tem romanu zlasti upira, je govorica Kranjčevih ljudi. Ta nepristna, mestoma celó prisiljena in pogostoma nerodna mešanica ljudskega in povsem literarnega izražanja, natrpana z intelektualskimi izrazi in frazami, nasprotuje včasih najosnovnejšim zahtevam Kranjčevega kmečkega realizma.

A pomembnejše so druge posledice pisateljeve malomarnosti. Predvsem je njegov umirjeni, preprosto zdravi realizem v nekem smislu premalo pretenziozen. Kranjec se vse preveč zadovoljuje z obnavljanjem življenja, kakršno pač je; dejal bi skoraj, da je dokajkrat do svojega gradiva premalo strasten, premalo agresiven, da se vselej ne potruži v zadostni meri, da bi iz njega do zadnje meje izčrpal tisti višji smisel, da bi mu dodal tisto obžarjenost, zavoljo katere postane navadna vsakdanost važna in upesnitve vredna snov. Zakaj predmet literature ni golo življenjsko dogajanje, ki je neredko tudi slepa igra naključij, temveč človeška usoda kot psihološki, družbeni ali kakršenkoli že proces. Kranjec je sicer tenkočuten opazovalec, a manj preseneča kot tolmač, ocenjevalec in preoblikovalec življenja. To potrjujejo tudi »Kapitanovi«, zgodba o razkroju nekdanj bogate kmečke družine. To počasno, usodno propadanje, čigar neogibnost avtor sam nekajkrat izrecno poudarja, je vse preveč ostalo zgolj fabula, ne pa proces, ki ga izproži in žene neka zakonitost, ki terja od pisatelja, da niza dogodke v čim tesnejši vzročni odvisnosti ter dovoli naključju in anekdotskim momentom čim manj besede. Podoba pa je, da Kranjec osnovnega vprašanja svojega romana ni prav do kraja domislil. Poglavitni vzrok razsula domačije Kapitanovih so v prvem delu ljubezenske pustolovščine Agate Kapitanove, ki ji ob živem možu nakopljejo dva tuja otroka, zaradi česar priženjeni zet Ivan Raj pobegne od hiše in ostane grunt brez gospodarja. Gre torej za psihološki problem nekega posameznika, ki je prestopil ojnice tradicionalnega kmečkega življenjskega reda, kar po pisateljevem zagotavljanju ne more ostati brez posledic ne zanj ne za njegov dom. Šele v drugem delu se pojavi novi vzrok zloma Kapitanovih: zadnje dejanje njihove zgodovine razlaga avtor kot »zaključek dolge, iz roda v rod trajajoče borbe med Kapitanovimi in Dominkovimi«, dvema mogočnima vaškima družinama. Precej mimogrede skuša Kranjec v drugem delu vključiti to borbo tudi v nek sociološki proces, ki ga doživlja prekmurska vas po vojni: Kapitanove ugonobe Dominkovi, le-ti grabijo, a so kot izrojen rod tudi sami obsojeni na propad; rasejo pa novi ljudje, Miholovi (ponovitev Magdičevih iz »Osi življenja«), dosedanji vaški proletarci, ki so z agrarno reformo prišli do zemlje.

Ne morem pa reči, da bi bil avtor povsem srečno strnil obe motivaciji

poloma Kapitanovih, namreč tako, da bi druga drugo dopolnjevali, ne pa pogrešali trdne medsebojne vzročne zveze ali se celó pobijali (kar se je Kranjcu zaradi malomarnosti nekajkrat primerilo). Nerešeno je ostalo vprašanje, ali gredo Kapitanovi po zlu predvsem zavoljo Agatinega nesrečnega značaja, to je: ali bi bili opisani dogodki le enkratni, individualni primer, eno izmed življenjskih naključij — ali pa gre predvsem za rezultat nekega splošnega razvoja, za neko socialno nujnost, ki drobi rodove, kakršni so Kapitanovi, tudi ne glede na karakterne posebnosti njihovih pripadnikov, in je potemtakem značilnost njihove zgodbe prav v tem, da odseva neko širšo življenjsko zakonitost. Katastrofa Kapitanovih, kakor jo je Kranjec utemeljil, je (oziroma ni) ne eno ne drugo. A ravno zaradi te nepojasnitosti, te protislovnosti trpi delo kljub vsej svoji zanimivosti na svoji tipičnosti (glede česar zaostaja za »Osjo življenja«), se pravi, na eni izmed kvalit, ki dajejo nekim dogodkom iz vsakdanje resničnosti izjemno predestinacijo za umetniško obravnavanje. Ta šibkost Kranjčeve motivacije prikazanega dogajanja se ponovi v manjšem merilu tudi v opisu končnega plazu pripetljajev, ki naposled zmanejo Kapitanove. Vzročna veriga od števeh prvega fantovanja, zavoljo katerega se že priletna mati Agata znova vda nekdanjemu svobodnemu življenju, kar spet tako užali starega Dominka, da se s prav takšno preslabo pripravljeno nenadnostjo iztrezni iz svoje starčevske ljubezni, zaradi katere je Agati tako dolgo spregledoval njen dolg, ter se odloči za poslednji, odločilni napad na Kapitanove — ves ta preobrat je opravil Kranjec tako natančno, da to nesorazmerje zlasti v primeri s precejšnjo razvlečenostjo prvega dela občutno kazí celotno zgradbo romana.

Ob vseh teh pomanjkljivostih pa se je Kranjec uspešno razživel v karakterizaciji posameznih osebnosti (ki je sploh najmočnejša stran njegove literature) ter je ustvaril nekaj značajev, ki pomenijo tako po svoji zanimivosti kakor po psihološki dognanosti znatno obogatitev njegove človeške galerije. Žal to ne velja v polni meri za osrednjo podobo romana. Agata je nemirna, problematična ženska, izrazita, samosvoja, uporna natura, ki jo žene nekak demonizem uživaške sle in pohlepa po življenju, kakršna sta menda v kmečkem okolju dokaj redek pojav. Ali dasi to njeno svojstvenost pisatelj sam celó s pretiranimi izrazi poudarja, si po vsem videzu o Agati vendar ni docela na jasnem, ni v njem prav dobra dozorela ter se mu je ob njej kot glavnem nosilcu dejanja tudi zavozljal osnovni problem romana. Agata je nekam nelogična (zakaj tudi psihologija ima svojo logiko), ni izklesana iz enega samega kosa, avtorju ni povsem uspelo pojasniti razklanosti med silovitim nagonom in skoraj nič slabejšim racionalnim pólom njene narave. Njegovo stališče do nje se večkrat menja in vsakikrat jo za spoznanje drugače opiše — ali bolje: ji dodá káko potezo, ki je prej ni napovedal ali celó niti nakazal ne, tako da bralca kajkrat malce osupne. Dočim je Ivan Raj — poleg starega Kapitanova tipična Miškova prekmurska figura — docela logičen in je njegov razvoj jasen in premočrten, najsi mu dá pisatelj za cela leta izginiti s prizorišča ter pove malo ali nič o tem njegovem življenju — Agata narobe nekajkrat predrugači svoj »življenjski stil«, tisto osnovno psihološko linijo, ki teče v bistvu vselej v neki stalni, zakonito določeni smeri, pa naj se človekovo dejanje in nehanje na zunaj še tako spreminja.

Med najboljše like vsega Kranjčevega pripovedništva pa spadata števek in stari Dominko. števek je izredno enotna in živa osebnost na vsej svoji tegobni življenjski poti od izvenzakonskega bastarda do moške Pepelke domače hiše, do dediča vse kmetije in navsezadnje do brezdomnega proletarca — kar je čedalje pogostejša končna postaja beguncev iz naših propadajočih kmečkih domov. Vse kaže, da postaja otroška psihologija sploh Kranjčeva

posebna stroka in odlika. Čudovit je Dominko, tip predvojnega »kulaka«, utelešenje stare svetoš Stefanske konservativnosti; tega vaškega bogataša, ki »ždi na razvalinah dveh domov«, je Kranjec že ob njegovem vstopu na sceno (str. 192) izoblikoval z nekaj krepkimi, kratkimi potezami, s tisto mojstrsko lakoničnostjo, ki ni sicer nič kaj lastna njegovim karakterizacijam.

Krivično bi bilo slednjič zamolčati dejstvo, da napake te knjige močno zbledijo pred nekaterimi odlomki, med katerimi se jih nekaj uvršča med najboljše rezultate Kranjčevega pisateljskega dela. Take so uvodne strani, tak je začetek drugega dela, opis Agatinega in Rajevega izleta v gorice, prav posebno pa poglavje o števekovi otroški revoluciji zoper domačo tiranijo in o njegovem begu v svobodo — kakovostni višek romana, epizoda, ki spada med najbolj uspele strani našega povojnega pripovedništva. A ravno spričo te kvalitetne neenakosti, te nehomogenosti spisa pridobiva vprašanje Kranjčeve nezadostne umetniške prizadevnosti tem bolj na svoji upravičenosti.

Ivo Brnčič

Slodnjakov roman »Neiztrohnjeno srce«¹ je iracionalna rešitev vélike uganke Prešernovega duševnega življenja. Priznati moram, da se mučno bere. Če je Prešeren v resnici doživel, kar nam prikazuje Slodnjak, potem je delo slabo napisano, roman zmes rokokojskega patosa, mistike, naturalizma, simbolizma in vrag vedi še česa. Če pa je sedanji Prešeren, in kar je novega na njem, le Slodnjakova fantazijska tvorba, potem je tako mrcvarenje pesnikove duševne drame nezrela ekshumacija človeka in pesnika. Ta če ne izpusti bralca od začetka do konca iz krempljev. Ambicija je bila velika, sposobnost majhna. Res, škoda, da si slovstveni zgodovinar na tak način kvari ugled. Prvi dvomi nad Slodnjakovo zmožnostjo človeka in njegovo ustvarjanje resnicoljubno in pravilno oceniti, so se mi porodili ob nekaterih njegovih spisih o Prijatelju. Že takrat je bolehal za sumljivim — kako bi ga imenoval — slovenskim banketnim patosom. Sedaj se je pred mistično prikaznijo berača — boga slovenske zemlje — utrujen zgrudil. Samo majhen primer popolne pisateljske nestvarnosti in »literarnega zanesenjaštva«. Slodnjak piše: »Prsteno brezizrazen je postal njegov (Prešernov) obraz, kakor bi ga bil zamenjal z obrazom zapitega gorenjskega kmeta in voznika. Tudi v jedi, pijači, noši in v življenjskem načinu je postal popolen kmet, za katerega so vse te reči zgolj zunanega pomena brez zveze z notranjo življenjsko zavestjo.« Prešeren bi mu milo pripomnil: »Kje, prašate, meglè Ljubljánske vír je...« — Kljub vsemu pa je Prešernovo ime danes tako vabljivo in živo v našem narodu, da noben založnik, ki bi zalagal fantazijske variante o Prešernu, ne bo živel, vmrl brez dnárja. —

Ju š K o z a k

Odgovor o ocenah in založnikih. Naročnik piše in izraža začudenje, zakaj »Lj. zvon« več ne prinaša ocen o važnih in aktualnih slovenskih knjigah. Domneva, da bo — naj si bodo vzroki kakršni koli — krivda zadela »Lj. zvon« in urednika, ko bodo ljudje čez leta brskali za odmevi sedanjih literarnih pojavov v sodobni kritiki. Naročnik ima deloma prav, deloma ne, potrebuje pa javnega odgovora, da bi se nekatere zadeve pojasnile.

Kakor se je življenje izpremenilo, tako bi se morala izpremeniti tudi kritika oziroma način poročanja o knjigah. Kdor opazuje naše revije, bo priznal, da so se zadnje čase vse trudile, književna poročila prilagoditi sodobnemu sprejemanju in potrebam bralcev. Književna poročila bi morala v postoterjenem tempu sodobnega življenja biti živahna, stvarna, zrasti iz življenja in

¹ Refleksija ob knjigi, ki je nismo prejeli v oceno.